

วรรณกรรมกับการผสมผสานทางวัฒนธรรม: การวิเคราะห์บทบาทและ
คุณค่าของนิยายคำกลอนเรื่อง "เมืองลิด-หมะเว" ในชุมชนชะรัต
อ.งหรา จ.พัทลุง¹

Literature and Cultural Acculturation: the Analysis of Roles
and Values in the narrative poem "Muangsit - Mhae Wae"
in Charat community, Kongra District, Pattalung Province

พิเชฐ แสงทอง

อ.ด.(วรรณคดีและวรรณคดีเปรียบเทียบ), รองศาสตราจารย์
หลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย
คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี

บัญชา เตส่วน

ศศ.ม. (ภาษาไทย), อาจารย์
หลักสูตรศิลปศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทยและ
วรรณคดีไทย คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี

¹ บทความวิจัยนี้เป็นส่วนหนึ่งในรายงานการวิจัย เรื่อง "การเสริมสร้างศักยภาพชุมชนจัดการท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม โดยกลุ่มคนหนุ่มสาวผ่านวรรณกรรมเรื่อง หมะเว-เมืองลิด ในชุมชนชะรัต-งหรา" โดยพิเชฐ แสงทอง บัญชา เตส่วน และคณะนักวิจัย ผู้ช่วย ประกอบด้วย ประทุม เรืองฤทธิ์ และประสานต์ พรหมทอง เป็นส่วนหนึ่งของโครงการวิจัยหลักสูตร "วรรณกรรมประจำถิ่นกับการฟื้นฟูชุมชนบริเวณกลุ่มทะเลสาบสงขลา" โดยพิเชฐ แสงทอง เป็นหัวหน้าคณะผู้วิจัย สนับสนุนโครงการโดยสำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัย และนวัตกรรม (สกสว.)

Abstract

This research aims to study a narrative poem, "Muangsit - Mhae Wae" to explore its reflection of local literary values and cultural identity of the Charat-Kongra community in Pattalung Province. The researcher uses the version of "Muangsit-Mhae Wae written by Mr. Sama-ae Wongsad as source analysis. This version was published and distributed by Samran Rat at Bangkok Publishing House as a narrative poem, similar to the Tale of Wat Koh. The researcher studies this literary work by analysing descriptions in the story and connecting the content with social and cultural characteristics of the Charat-Kongra community. From the result of the study, it is found that "Muangsit-Mhae Wae" is enriched with literary values, reflecting that although love is one of human natural instincts, the more important thing is their bravery to take responsibilities for the result from that feeling and the ensuing act. This regional literary work, thus, has a significant role in preaching and showing the integration of Islam and Buddhism in the Charat-Kongra society during old Pattalung City. The story that depicts fights between Muangsit and officers as well as grabbing of the heroine shows the harmoniously cultural combination of Buddhism, Islam and Hinduism which can be seen through rites and characters' faith and behaviours

concerning black magic, superstition, inspection of auspicious day and time, teachings about karma and Mhrahom, the guardian spirit of the village. In addition, the narrative poem of "Muangsit-Mhae Wae" has a role and values in terms of the cultural heritage which can reflect the community identity.

Keywords:

Acculturation, Identities, Local literature, Muangsit-Mhae Wae

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษานิยายคำกลอนเรื่อง เมืองลิด-หมาะเว ที่แสดงคุณค่าวรรณกรรมท้องถิ่นพร้อมสื่ออัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมชุมชนชาวดัตช์-กงหราของพัทลุง ผู้วิจัยใช้ข้อมูลการวิเคราะห์คือเมืองลิด-หมาะเวสำนวนนายสะมะแอ วงศ์สะอาด ฉบับโรงพิมพ์สำราญราษฎร์ที่พระนคร เผยแพร่จำหน่ายเป็นนิยายคำกลอนคล้ายนิทานวัดเกาะ ผู้วิจัยศึกษาวรรณกรรมด้วยการพรรณนาวิเคราะห์ โดยเชื่อมโยงตัวบทกับลักษณะทางสังคมวัฒนธรรมชุมชนชาวดัตช์-กงหราของพัทลุงผลวิจัยพบว่า เมืองลิด-หมาะเวมีคุณค่าด้านวรรณกรรมที่สื่อว่าแม้อารมณ์รักใคร่จะเป็นธรรมชาติของคนเรา แต่สิ่งสำคัญกว่าคือความกล้ารับผิดชอบต่อผลของความรู้สึกและพฤติกรรมนั้น วรรณกรรมท้องถิ่นเรื่องนี้จึงมีบทบาทเป็นทั้งวรรณกรรมคำสอนและวรรณกรรมบันทึกประวัติศาสตร์สังคมและวัฒนธรรม แสดงอัตลักษณ์การผสมผสานระหว่างอิสลามกับพุทธศาสนาของสังคมชาวดัตช์-กงหรา เมืองพัทลุงอดีต แนวเรื่องการต่อสู้ของเมืองลิดกับเจ้าหน้าที่บ้านเมือง รวมถึงการจุดดริ้ว สะท้อนวัฒนธรรมอำนาจพื้นบ้าน และความกลมกลืนทางวัฒนธรรมนิยายคำกลอนเรื่องเมืองลิด-หมาะเวจึงมีบทบาทและคุณค่าด้านมรดกวัฒนธรรมที่สื่ออัตลักษณ์ชุมชนอีกด้วย

คำสำคัญ:

การผสมผสานทางวัฒนธรรม,
เมืองลิด-หมาะเว, วรรณกรรมประจักษ์,
อัตลักษณ์

เมืองลิด-หมาะเว เป็นวรรณกรรมท้องถิ่นภาคใต้ที่ได้รับความนิยมในชุมชนชาวดัตช์และภาคใต้ตอนกลางมาตั้งแต่ช่วงทศวรรษ 2470 ในรูปแบบของวรรณกรรมมุขปาฐะก่อนจะได้รับการบันทึกและเรียบเรียงขึ้นใหม่เมื่อกลางทศวรรษ 2490

วรรณกรรมเรื่องนี้เล่าเรื่องราวละครชีวิตของตัวละครเอกชาย-หญิงที่เกิดขึ้นในพื้นที่ชุมชนชาวดัตช์-กงหรา ซึ่งขณะนั้นอยู่ใต้อำนาจการปกครองของพัทลุง ประมวล มณีโรจน์ (2562, น.17) ระบุว่า กวีพื้นบ้านของชาวดัตช์ในกงหราเชื่อว่า วรรณกรรมเรื่องเมืองลิด-หมาะเว "เขียนขึ้นจากเรื่องจริงที่เกิดขึ้นในกงหราชาวดัตช์เมื่อเกือบ 200 ปี มาแล้ว" อย่างไรก็ตาม หลักฐานที่เก่าแก่ที่สุดก็คือต้นฉบับลายลักษณ์ที่มีผู้จดจำได้ระบุว่าเขียนขึ้นในช่วงต้นทศวรรษ 2490 โดยกวีท้องถิ่นซึ่งเป็นที่ยอมรับของชาวบ้านว่าเป็นคนเจ้าบทเจ้ากลอน แต่ต้นฉบับไม่ปรากฏแล้ว หนึ่งลูกชายของกวีผู้นี้ให้ข้อมูลว่า เมืองลิด-หมาะเว ฉบับนี้ชาวบ้านเคยนำมาใช้เป็นกลอนสวดอ่านให้คนฟัง (ประมวล มณีโรจน์, 2562, น.17) ต่อมา ฉบับที่สองผู้แต่ง คือ นายจิ ซึ่งแต่งไม่จบ นายสะมะแอก็มาแต่งต่อจนจบ พิมพ์จำหน่ายเป็นหนังสือขนาด 16 หน้ายก หนาประมาณ 5 ยก จัดพิมพ์ตามรูปแบบของหนังสือฟ็อคเก็ตในยุคต้นของการพิมพ์ทางภาคใต้ หน้ยกกันอย่างกว้างขวางในตลาดทั่วภาคใต้ช่วงต้นทศวรรษ 2490

ทั้งนี้ เนื้อเรื่องเมืองลิด-หมาะเว เกี่ยวข้องกับความรัก ความใคร่ ความกล้าฝืนกฎศีลธรรมกับกฎหมายระหว่างพระเอกกับนางเอก เรื่องดึงดูดความสนใจของผู้อ่านด้วยโครงเรื่องความขัดแย้งของความรักและกฎหมายบ้านเมืองมีการใช้ไสยศาสตร์ต่อสู้กันระหว่างพระเอกกับเจ้าหน้าที่ของทางการชาวดัตช์รูปจบเรื่องด้วยอำนาจแห่งกฎหมายบ้านเมืองที่สามารถถ่วงเมืองลิด ซึ่งเป็นผู้เชี่ยวชาญไสยศาสตร์ได้

อย่างไรก็ดี จุดเด่นของวรรณกรรมเรื่องนี้ นอกจากจะเห็นจากโครงเรื่องความขัดแย้งหลักแล้ว ยังอยู่ที่พื้นฉาก และการสร้างตัวละครที่สะท้อนให้เห็นรากเหง้าของอัตลักษณ์ชุมชนมุสลิมในพื้นที่จังหวัดพัทลุงปัจจุบัน ตัวละครเอก

ชาย-หญิงในเรื่องเป็นมุสลิม แต่เป็นมุสลิมที่มีอัตลักษณ์ผสมผสานกับวัฒนธรรม
พุทธแบบพื้นบ้านภาคใต้ที่น่าสนใจยิ่ง

บทความนี้สนใจศึกษาประเด็นของการผสมผสานดังกล่าว ด้วยความ
ตระหนักว่า จุดเด่นของวรรณกรรมเรื่องนี้พ้นจากคือชุมชนที่ถูกกรายล้อม
ด้วยวัฒนธรรมและความเชื่อที่หลากหลายมาอย่างยาวนานในประวัติศาสตร์
วรรณกรรมจึงมีสถานะเสมือนหลักฐานทางประวัติศาสตร์วัฒนธรรมและความคิด
ที่เป็นร่องรอยชี้ให้เห็นถึงสภาพการณ์ในอดีตดังกล่าว

วัตถุประสงค์การวิจัย

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษานิยายคำกลอนเรื่อง เมืองลิต-หะ
มะเว ด้านคุณค่าวรรณกรรมท้องถิ่น และบทบาทการสื่ออัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม
ชุมชนชาวจิต-กงหราของพัทลุงช่วงอดีต ที่สะท้อนผ่านงานวรรณกรรมดังกล่าว

ขอบเขตการวิจัย

การวิเคราะห์ในบทความวิจัยนี้จะใช้ต้นฉบับนิยายคำกลอนเรื่อง
เมืองลิต-หะมะเว ฉบับนายสะมะแอและนายจิ เล็มหมาด เป็นตัวงานหลัก
โดยขอบเขตการวิเคราะห์จะมุ่งสืบค้นเนื้อหาคุณค่าวรรณกรรมที่มีความหมาย
ต่อการสื่ออัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมชุมชนชาวจิต-กงหราของพัทลุงในช่วงเวลา
ที่เรื่องราวในท้องเรื่องเกิดขึ้น และช่วงเวลาที่มีการเรียบเรียงคำกลอนขึ้นใหม่
ในช่วงทศวรรษ 2490

วิธีการวิจัย

การวิจัยนี้เป็นการศึกษาเอกสาร (documentary research) คือ เน้นการ
วิเคราะห์ตัวงานวรรณกรรมเมืองลิต-หะมะเว ในเขตเขตเนื้อหาคุณค่า
วรรณกรรมท้องถิ่น และบทบาทการสื่ออัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมชุมชน
ชาวจิต-กงหราของพัทลุงช่วงอดีต มีการศึกษาประวัติศาสตร์ชุมชนและบริบท
สังคมในยุคการเกิดวรรณกรรมเรื่องนี้ เพื่อแสดงให้เห็นการผสมผสานทางวัฒนธรรม

ของชาวจิต-กงหราตามท้องเรื่อง ผู้วิจัยนำเสนอผลการศึกษาร่วมข้อสรุปผลวิจัย
ในลักษณะพรรณนาวิเคราะห์ (descriptive analysis)

ผลการวิจัย

สถานะของ “เมืองลิต — หะมะเว” ในชุมชนชาวจิต-กงหรา

ดังได้กล่าวแล้วว่า ต้นความเดิมของวรรณกรรมลายลักษณ์เรื่อง
เมืองลิต-หะมะเว นั้นเป็นเรื่องเล่ามุขปาฐะ กระทั่งเมื่ออัครการรู้หนังสือของ
ประชาชนเริ่มสูงขึ้น ตั้งแต่ทศวรรษ 2460 เป็นต้นมา หลังรัฐบาลออกกฎหมาย
การศึกษาาระดับประถมศึกษาภาคบังคับเมื่อ พ.ศ.2464 วรรณกรรมมุขปาฐะเรื่อง
นี้ก็ถูกเล่าผ่านทางการผูกเรื่องเป็นบทกลอน (เหล็บ บุญมี, สัมภาษณ์) แต่จนถึง
ปัจจุบันก็ไม่สามารถสืบค้นต้นฉบับได้และไม่ทราบผู้ประพันธ์ ต่อมาในต้น
ทศวรรษ 2490 นายทัศน โอฐภิบาล ได้เรียบเรียงเรื่องราวขึ้นใหม่โดยอาศัย
เค้าโครงเรื่องจากรณกรรมมุขปาฐะเดิม โดยแต่งเป็นกลอน 6 ต่อมาในราว
ช่วงปี พ.ศ.2493-2495 นายจิ เล็มหมาด ได้นำฉบับของนายทัศนมาเรียบเรียงใหม่
เป็นกลอนสุภาพ แต่แต่งไม่จบ นายสะมะแอ วงศ์สะอาด ซึ่งเป็นน้องเขย
ชาวปากพะยูนของนายจิจึงแต่งต่อจนจบ ก่อนจะส่งให้ร้านอุดมกิจพานิชดำเนิน
การพิมพ์จำหน่ายในปี พ.ศ.2496

การลงพื้นที่สำรวจข้อมูลของผู้วิจัยในชุมชนชาวจิต และบางพื้นที่ที่มี
ความเกี่ยวข้องกับตัวบทวรรณกรรมที่ศึกษาในเขตอำเภอกงหรา พบว่าปัจจุบันยังมี
ชาวบ้านจำนวนมากที่รู้เรื่องและสามารถบอกเล่าเนื้อเรื่องของวรรณกรรมเรื่องนี้
ได้ดี ชาวบ้านวัย 50 ปีขึ้นไปที่คณะผู้เขียนได้พูดคุยสัมภาษณ์เคยมีประสบการณ์
ได้รับฟังเรื่องเล่านี้ ขณะที่คนวัย 60 ขึ้นไปมักจะมีจดจำบทกลอนในเรื่องบางตอน
ได้เป็นอย่างดี

สถานะดังกล่าวของวรรณกรรม จึงแสดงให้เห็นว่าวรรณกรรมเรื่องนี่ยัง
คงมีบทบาทต่อผู้คนในชุมชนอยู่ทั้งทางตรงและทางอ้อม แม้ว่าวรรณกรรม
จะเป็นสิ่งบันเทิง แต่ในชุมชนท้องถิ่น วรรณกรรมกลับมีบทบาทในด้านการ
เป็นคำสอนโดยนัย การหล่อหลอมพฤติกรรมและก่อรูปทัศนคติของผู้คน

การบันทึกประวัติศาสตร์ และการนำเสนออัตลักษณ์ของชุมชนที่เป็นเจ้าของ หรือผู้เสพใช้วรรณกรรมนั้นๆ (พิเชฐ แสงทอง, 2552, น.39) ขณะเดียวกัน การที่วรรณกรรมถูกเล่าต่อกันมาจากยุคสู่ยุค ก็ทำให้เห็นได้ว่าบทบาทด้านต่างๆ ดังกล่าวนั้น ย่อมต้องส่งผลเหนือกาลเวลา ถ่ายทอดต่อกันจากรุ่นสู่รุ่นอีกด้วย²

เมื่อได้สืบความจากความทรงจำที่ถ่ายทอดกันมา สันนิษฐานว่า เหตุการณ์ในท้องเรื่อง เมืองลิด-หะมะเว น่าจะเกิดขึ้นประมาณช่วงทศวรรษ 2460 เป็นอย่างช้า ก่อนที่ตัวเมืองพัทลุงจะย้ายจากลำปำมาอยู่ที่ ตำบลคูหาสวรรค์ เมื่อ พ.ศ.2467 เนื่องจากตัวบทได้กล่าวอ้างถึงศูนย์อำนาจทางราชการและตุลาการ ในเมืองลำปำในการพิจารณาคดีเมืองลิดจุดคร่าหะมะเวด้วย

อาจกล่าวได้ว่า ชาวบ้านชุมชนกงหรา-ชะรัด ในเมืองพัทลุง ได้ยิน ได้ฟังวรรณกรรมเรื่องเมืองลิด-หะมะเวต่อเนื่องกันมาอย่างยาวนานในหลาย รุ่นผู้คน ด้วยเหตุนี้ คนรุ่นหลังๆ จึงเหมือนกับได้รับฟังเรื่องเล่าถึงชีวิตบรรพบุรุษ ของพวกเขา คนแก่คนเฒ่าได้เล่าให้ลูกหลานฟังในฐานะที่เรื่องนี้เป็นเรื่องจริง ของคนโบราณในชุมชนกงหรา-ชะรัด

เมืองลิด - หะมะเว ส่วนงานแต่งของนายสะมะแอ มีประเด็นสำคัญของเรื่องเล่าถึงความกล้าบ้าบิ่นของเมืองลิดหนุ่มผู้มีสรรพวิชาไสยศาสตร์ชาวปะเหลียนที่เข้ามาอยู่ในชุมชนชาวดัตช์ในฐานะบุตรเขย โดยเขาแต่งงานกับพี่สาวของหะมะเว เรื่องเปิดด้วยการบอกเล่าภูมิหลังเมืองลิดเล็กน้อย ก่อนจะบรรยายถึงสภาวะอารมณ์เปล่าเปลี่ยวหลังจากภรรยาเสียชีวิต เขาจึงหมายจะเอนอ่องเมียมาเป็นภรรยา จึงแกล้งเดินทางกลับปะเหลียน แต่ระหว่างทางก็ไปจุดคร่าหะมะเว ซึ่งกำลังทำงานอยู่ในไร่ พาตัวตระเวนไปในป่า หมายจะพาไปปะเหลียน แต่หะมะเวหนีไปขอความช่วยเหลือจากตาหลวงเพชรชะรัดน์ หัวหน้าหมู่บ้าน จนเกิดการสู้รบกัน เมืองลิดถูกจับกุมในที่สุด เรื่องจบลงที่พี่พ่อของเมืองลิดมาช่วยลูกชายให้หนีออกจากคุก ส่วนหะมะเวก็ได้แต่งงานกับบุตรเขยนายด่านจังหวัด

² กวี นักเขียน และสังคมที่เสพวรรณกรรมท้องถิ่นในทิวเวลาทศวรรษ 2470-2500 ดูจะมีความตระหนักถึงบทบาทและคุณค่า บางประการของวรรณกรรมที่สอดคล้องกัน ดังเราจะพบคำโฆษณาในนิยายคำกลอนต่างๆ ที่มุ่งนำเสนอคุณลักษณะด้าน "ความ บันเทิง (เช่น ผู้กเรื่องสนุก เรื่องน่าติดตาม ตื่นเต้น) และมีสาระคำสอน" เป็นต้น

เมื่อพิจารณาจากภูมิหลังทางประวัติศาสตร์ของชุมชนชาวดัตช์และกงหรา พบว่าในสมัยพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว กงหรามีฐานะเป็นส่วนหนึ่งของเมืองชะรัด ซึ่งเป็นเมืองขึ้นของพัทลุง ในพ.ศ.2382 เมื่อทางฝ่ายไทยสามารถปราบกบฏเมือง ไทรบุรีได้ ได้ส่งแขกชาวไทรบุรีบางส่วนมาไว้ที่ตำบลชะรัด ซึ่งอยู่ในอำเภอกงหรา จนกระทั่งเมื่อสมัยเมืองพัทลุงย้ายจากตำบลลำปำไปตั้งที่ตำบลคูหาสวรรค์ พ.ศ.2467 กงหราก็เป็นตำบลหนึ่ง ขึ้นกับอำเภอเมืองพัทลุง นับตั้งแต่นั้น เป็นต้นมา (พิเชฐ แสงทอง และคณะ, 2563, น.50-51)

ทั้งนี้เมื่อพิจารณาจากประวัติศาสตร์บอกเล่าก็พบว่าสอดคล้องกับ หลักฐานทางประวัติศาสตร์ โดยชาวบ้านเชื่อว่าชุมชนชาวดัตช์มีความเป็นมา ที่ยาวนานกว่าชุมชนกงหรา และชุมชนอื่นๆ ในละแวกเดียวกัน ดังมีหลักฐาน วัตถุโบราณ ตรงใจกลางหมู่บ้านมีที่ตั้งมัสยิดบ้านชะรัดปัจจุบัน ขณะเดียวกัน เรื่องเล่าก็แสดงการเชื่อมโยงระหว่างชะรัดและสงขลาโดยตรง เนื่องจากชาวบ้าน เล่ากันว่า เมื่อซุลต่าน (พระยา) สุไลมาน เป็นพ่อค้าและนักศาสนาเดินทางมา จากเปอร์เซีย ก็ตั้งหลักแหล่งที่บ้านหัวเขาแดง จังหวัดสงขลา ส่วนท่านสุไลมาน ปาเลซีหรือ อิศมาแอน ก็มาถึงบริเวณบ้านชะรัด ที่นั้นมีต้นไทรใหญ่ จึงตั้งชื่อ บริเวณนั้นว่า ไทรวัด และเพี้ยนมาเป็นชะรัดในปัจจุบัน (มุฮัมหมัด นุหงา, 2563 : ผู้ให้สัมภาษณ์) ข้อมูลเหล่านี้บ่งชี้ว่า ในประวัติศาสตร์บอกเล่า บ้านชะรัด มีประวัติความเป็นมายาวนานที่สัมพันธ์กับศูนย์กลางอำนาจระดับหัวเมืองที่พัทลุง และสงขลา โดยเฉพาะในยุคโบราณ ที่ตำนานทวด(บารา)โหมแสดงให้เห็น ความสัมพันธ์กับเมืองสงขลา ขณะที่หลักฐานยุคหลังๆ มา เมื่อระบบราชการไทย ได้ลงหลักปักฐานแน่นอนหนาขึ้นในชุมชนภาคใต้ ประวัติศาสตร์บอกเล่าก็แสดงให้เห็นอิทธิพลของเมืองพัทลุงที่เข้ามามีบทบาทในการส่งตัวแทนเข้ามาดูแลและ ปกครองชะรัดโดยตรง ซึ่งวรรณกรรมเรื่อง เมืองลิด-หะมะเว ก็เป็นหลักฐานหนึ่ง ซึ่งยืนยันบริบทเช่นนี้

หากพิจารณาจากแง่มุมทางวัฒนธรรมความเชื่อ ก็อาจอธิบายได้ว่า ตำนานและหลักฐานที่เป็นประวัติศาสตร์บอกเล่าดังกล่าวก็แสดงให้เห็นมิติ ทางความเชื่อของประชาชนในชุมชนชาวดัตช์-กงหราด้วย ในแง่ที่ว่ายืนยันว่าชุมชน

ชาวดัตช์นั้นมีร่องรอยของวัฒนธรรมความเชื่อแบบมุสลิมที่นำโดยผู้นำชุมชน ต่อเมื่อมีหลักฐานในชั้นหลัง ๆ และอำนาจรัฐสยามครอบคลุมหัวเมืองได้มากขึ้น ก็มีหลักฐานแสดงให้เห็นขบวนการอพยพผู้คนที่เป็นชาวมุสลิมเข้ามา พร้อมทั้งเกิดผู้นำตามระบบการแต่งตั้งจากศูนย์กลางอำนาจที่เมืองพัทลุงในเวลาต่อมา

เมืองลิด-หมาะเวกับการสื่อสารการผสมผสานทางวัฒนธรรมความเชื่อ จุดเด่นของวรรณกรรมลายลักษณ์ประการหนึ่งก็คือตัวอักษรนั้นสามารถถูกสลักไว้อย่างคงทนข้ามพื้นที่และกาลเวลา อีกทั้งยังสามารถสื่อสารความรู้ที่เป็นแบบแผนเดียวกันของคนในวงกว้าง ตลอดจนสื่อสารของขอบเขตของอำนาจการดำรงอยู่ของผู้อื่น ๆ ในรัฐ (ซึ่งไม่เคยพบหน้าค่าตากันมาก่อน) กระทั่งก่อให้เกิดชุมชนในจินตกรรม (เบเนดิกท์ แอนเดอร์สัน, 2560) ด้วยเหตุนี้วรรณกรรมลายลักษณ์จึงมีความสามารถในการเป็นทั้งตัว “สื่อ” และ “สาร” ซึ่งสามารถใช้เพื่อบอกเล่าหล่อหลอมผู้คนด้วย

การวิเคราะห์ส่วนนี้ ผู้วิจัยจะพิจารณาวรรณกรรม เมืองลิด-หมาะเว ในฐานะที่เป็นทั้งสื่อและสารไปพร้อม ๆ กัน โดยความเป็น สื่อ คือ สถานะของหนังสือและวรรณกรรมที่แพร่กระจายไปสู่คนในชุมชนอย่างกว้างขวางและทั่วถึง จากอดีตอย่างน้อย 70 ปี (นับจากครั้งแรกที่มีการตั้งขึ้นมาใหม่) สู่ปัจจุบันที่ชาวมุสลิมชาวดัตช์มีความจดจำและภาคภูมิใจ โดยเนื้อหา และสาระสำคัญอื่น ๆ ในวรรณกรรมเป็นเหมือนตัวสารที่ทำหน้าที่ส่งทอดความรู้และสร้างความรับรู้ให้ผู้ที่ฟังตลอดจนคนรุ่นหลังยอมรับหรือไม่ยอมรับโลกทัศน์และชีวิตทัศน์บางอย่างในเรื่องด้วย

เมื่อพิจารณาจากท้องเรื่องและพื้นฉาก วรรณกรรมเรื่องนี้อาจเรียกว่าเป็น “วรรณกรรมมุสลิม” ได้ กล่าวคือมีตัวละครเอกฝ่ายหญิงและชาย เป็นมุสลิมทั้งคู่ โดยเมืองลิด เป็นหมู่ชาวมืองปะเหลียน หัวเมืองซึ่งมีประวัติศาสตร์สัมพันธ์กับเส้นทางการค้าโบราณ ซึ่งมีประชากรเป็นมุสลิมอยู่จำนวนมาก ส่วนหมาะเว ตัวเองฝ่ายหญิง เป็นมุสลิมดั้งเดิมแห่งเมืองชะรัต แต่เมืองลิดนั้นมาอยู่ที่ชะรัตในฐานะบุตรเขยของนายกาเซิม ซึ่งเป็นผู้ใหญ่อำนาจ อันถือเป็นการแต่งงานเข้าบ้าน ซึ่งผิดแผกไปจากประเพณีการแต่งงานของชาวพัทลุง ที่มักจะเป็นการ

แต่งงานผู้หญิงเข้าบ้าน

เราจะพบว่า วรรณกรรมเรื่องนี้นำเสนอสารที่ว่าด้วยลักษณะผสมผสานระหว่างไทยมุสลิมและไทยพุทธ ที่ลงรอยเป็นอย่างยิ่ง ความเป็นมุสลิมในวรรณกรรมเรื่องนี้สามารถมาปรากฏร่วมกับกับไทยพุทธได้อย่างกลมกลืนจนผู้อ่านแทบจะไม่รู้สึกละเลยที่กำลังอ่านวรรณกรรมที่ตัวละครเป็นมุสลิมเสียเป็นส่วนใหญ่ในแนวเรื่อง ดังที่กวีท่านหนึ่งอธิบายว่า วรรณกรรมเรื่องนี้ได้หยิบยืมคติความเชื่อและวิถีปฏิบัติหลายอย่างในวิถีความเชื่อพื้นบ้านมาใช้ในการแต่งวรรณกรรม กระทั่งถ้าไม่สังเกต หรือไม่มีพื้นภูมิหลังความรู้เกี่ยวกับชุมชนชาวดัตช์และกงหราอยู่บ้าง หากอ่านเพียงวรรณกรรมก็จะมองไม่ออกเลยว่าเมืองลิด หมาะเว คือวรรณกรรมที่กล่าวถึงชุมชนและความสัมพันธ์ในชุมชนมุสลิม (สมคิด นวลเปียน, 2563 : ผู้ให้สัมภาษณ์)

ลักษณะเช่นนี้ได้เป็นลักษณะสำคัญที่แสดงให้เห็นถึงอัตลักษณ์ของชุมชนชาวดัตช์ซึ่งถูกสื่อสารอยู่ในตัวบทวรรณกรรมเรื่องนี้ด้วย ดังเราจะพบว่า ความสัมพันธ์ใกล้ชิดระหว่างชาวพุทธและมุสลิมในลักษณะที่มุสลิมชาวดัตช์ถูกล้อมรอบด้วยชุมชนพุทธ ทำให้ชะรัตเหมือนเป็นไข่แดงที่ถูกรายล้อมด้วยไข่ขาวที่เป็นชาวไทยพุทธ การกระจายตัวของชุมชนลักษณะนี้ทำให้เกิดการสังสรรค์ทางวัฒนธรรมระหว่างกันได้ง่าย เมื่อประกอบกับลักษณะทางภูมิศาสตร์ที่ตั้งของชุมชนที่เป็นทางผ่านของเส้นทางข้ามคาบสมุทรจากฝั่งอันดามันสู่อ่าวไทย ทำให้ชะรัตกลายเป็นชุมชนระหว่างทางที่เปิดรับผู้คนที่หลากหลาย โดยเฉพาะพ่อค้า และนักเดินทางนานาชาติและศาสนา

สถานะของความเป็นชุมชนไข่แดง แม้จะสื่อถึงความสำคัญและเก่าแก่มาก่อนการเกิดขึ้นของชุมชนกงหรา แต่ความเป็นไข่แดงอีกนัยหนึ่งก็คือความเป็นคนกลุ่มน้อยทางวัฒนธรรม สถานะเช่นนี้ได้ทำให้ชะรัตต้องดำรงอัตลักษณ์ตนเองด้วยการผสมผสานการอัตลักษณ์อื่น ซึ่งลักษณะนี้เป็นการผสมผสานทางวัฒนธรรม (acculturation) อันเป็นการเปลี่ยนแปลงของประสบการณ์ทางอารมณ์ ความคิดที่เป็นผลมาจากการผสมผสานแลกเปลี่ยนหรือผนวกรวมสองวัฒนธรรมเข้าด้วยกัน โดยวัฒนธรรมหนึ่งอาจเจริญกว่าอีกวัฒนธรรมหนึ่ง ผลที่เกิดจากการ

ผสมผสานทางวัฒนธรรมนั้นอาจนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงในระดับบุคคลและระดับสังคมที่สัดส่วนที่ต่างกัน กล่าวคือในระดับสังคม ผลที่เกิดขึ้นอาจดูได้จากการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิต ขนบธรรมเนียม ประเพณี ภาษา และโครงสร้างทางสังคม ส่วนระดับบุคคล อาจพบได้ในการแสดงออกทางพฤติกรรม การปฏิบัติ ความคิด ความเชื่อ ความรู้สึก อารมณ์ ทศนคติต่างๆ เป็นต้น (นฤพนธ์ ดัวงวิเศษ, 2558)

เมื่อพิจารณาจากแนวคิดเรื่องการผสมผสานทางวัฒนธรรมดังกล่าว จะพบว่าสถานะความเป็นชุมชนมุสลิมไชน่แดงของชาวจิตนั้นเอื้อให้การผสมผสานกับวัฒนธรรมความเชื่ออื่นๆ ที่ชุมชนได้รับและปรับเปลี่ยนเพื่อดำรงอยู่ ซึ่งเมื่อพิจารณาจากตัวบทวรรณกรรม จะเห็นได้ว่าการปรับเปลี่ยนในลักษณะผสมผสาน 2 ประการด้วยกัน คือ การปรากฏวิถีความเชื่อแบบไสยศาสตร์ และการแสดงออกถึงโลกทัศน์แบบพุทธศาสนา

ไสยศาสตร์ในชีวิตประจำวัน

ดังได้กล่าวมาบ้างแล้วว่าวรรณกรรมเรื่องเมืองลิด-หะมะเว แม้จะมีตัวละครเป็นมุสลิม พื้นจากเป็นชุมชนมุสลิมแต่องค์ประกอบของเรื่องอีกหลายประการก็สื่อถึงการที่ชุมชนหยิบเอาอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของความเชื่ออื่นมาผสมผสาน ความเชื่อที่เห็นได้ชัดเจน และกลายเป็นกระดูกสันหลังของเรื่องราวและการดำเนินไปของตัวละครคือความเชื่อเรื่องไสยศาสตร์

ไสยศาสตร์ คือ ศาสตร์ที่ไม่สามารถพิสูจน์ได้ในทางวิทยาศาสตร์ แต่เป็นศาสตร์ที่อยู่คู่กับสังคมไทยมาอย่างยาวนาน เช่น การนับถือภูตผี สิ่งเร้นลับ สิ่งที่ไม่สามารถมองเห็นได้หรือพิสูจน์ได้ว่ามีอยู่จริง แต่ก็ยังมีการสักการบูชา บวงสรวง และเซ่นสังเวย เนื่องจากมนุษย์มีความเชื่อว่าอำนาจเร้นลับบางอย่างมีอำนาจในการกำหนดชะตาชีวิต ศาสตร์เหนือธรรมชาติเหล่านี้ยังคงมีบทบาทต่อชีวิตและความเป็นอยู่ของคนไทยอย่างสำคัญ

ลักษณะทางไสยศาสตร์ที่สัมพันธ์กับตัวเอก คือ เมืองลิด เราจะได้เห็นได้ตั้งแต่การเปิดเรื่องเพื่อแนะนำตัวละครเอกแล้ว โดยเรื่องเปิดที่คุณสมบัติของเมืองลิด ให้ความสำคัญกับความสามารถด้านวิชาคาถาอาคมโดยไม่ให้ความสำคัญกับลักษณะทางกายภาพเหมือนวรรณคดีไทยโดยทั่วไป ผู้อ่านจะ

สัมผัสได้ถึงความมุ่งหมายของตัวบทที่จะให้เห็นว่าเมืองลิดนั้นเป็นตัวเอกชายที่มีอำนาจบางอย่างอยู่ อำนาจดังกล่าวเป็นสิ่งที่สังคมในยุคนั้นยกย่อง โดยไม่จำกัดว่าสังคมนั้นจะเป็นมุสลิม หรือพุทธ ดังกลอนในตอนเปิดเรื่องว่า

จะกล่าวกลับจับเรื่องถึงเมืองลิด เป็นชายชืดเลื่องชื่อลือกระฉ่อน
เรียนรู้ครบจบสิ้นแผ่นดินดอน พยากรณ์ฤกษ์ยามไม่ขามใคร
กายอยู่ยงคงทนรู้มนต์เวทย์ แสนวิเศษแก่กล้าจะหาไหน
อยู่ทาดเลาหมู่บ้านสำราญใจ ตำบลใหญ่คือปะเหลียนไม่เปลี่ยนแปลง
(ละมะแอะ วงศ์สะอาด และจิ เส็มหมาด, 2503, น.1)

กลอนข้างต้น ใช้สื่อสารคุณลักษณะของตัวละครเอกของเรื่อง แสดงให้เห็นว่าเขาเป็นผู้ชายชาตรีในวัฒนธรรมความเชื่อของไทยสมัยโบราณที่มีความรู้ความสามารถด้านไสยเวทย์ ซึ่งเป็นคุณสมบัติเพศชายที่สังคมจารีตให้ความสำคัญ กลอนพรรณนาว่าเมืองลิดเก่งกาจด้านไสยเวทย์จนมีชื่อเสียงลือเลื่องไปทั่ว จากเมืองปะเหลียน เมืองตรัง จนข้ามเขตมายังพัทลุง โดยเขามีความรู้ด้านการดูฤกษ์ยาม คาถาอยู่ยงคงกระพัน ด้วยไปเรียนวิชามาจากหลายสำนักในภาคใต้ อีกทั้งยังมีพรรคพวกมากด้วย ด้วยคุณสมบัติเช่นนี้ เมืองลิดจึงมีลักษณะสมชายชาตรีตามแบบฉบับที่ชุมชนโบราณปรารถนา ด้วยเหตุนี้ ในจารีตของชุมชนโบราณ ความเป็นชายจึงสัมพันธ์กับระดับความรู้และทักษะในเรื่องไสยศาสตร์อย่างหนึ่งเดียวกัน เนื่องจากชาวบ้านเชื่อว่าไสยเวทย์เป็นความรู้ประเภทหนึ่งซึ่งสามารถยกระดับผู้รู้ให้มีความแตกต่างจากคนทั่วไป อำนาจไสยเวทย์จึงเป็นอำนาจที่มีอยู่จริงและสามารถกำหนดชีวิตและชะตากรรมของมนุษย์ทุกคนไว้ได้

ด้วยเหตุนี้ ตัวละครที่มีความรู้ไสยศาสตร์จึงมักจะเป็นตัวละครที่มีอำนาจ ดังในเรื่องจะเห็นได้ว่า นอกจากเมืองลิดแล้ว ตัวละครตาหลวงเพชรชะรัตน์ เจ๊ะหยังหวัน (พ่อของเมืองลิด) และเฒ่าหน้อย ก็เป็นอีก 3 ตัวละครที่มีอำนาจ กล่าวคือตาหลวงเพชรและเฒ่าหน้อยมีอำนาจในฐานะตัวแทนอำนาจรัฐ ส่วนเจ๊ะหยังหวันและเมืองลิด มีอำนาจในจารีตนิยมแบบชาวบ้าน

วรรณกรรมเมืองลิด-หะมะเว สื่อสารอย่างตรงไปตรงมาว่าไสยศาสตร์สำหรับชาวบ้านเป็นสิ่งที่ครอบคลุมถึงวิถีชีวิตเลยทีเดียว ตัวบทสร้างให้ตัวละครสำคัญของเรื่องเชื่อในวิชาการดูฤกษ์ยาม ดังที่เมืองลิดเอง ก่อนที่เขาจะตัดสินใจเข้าไปดูคร่ำหะมะเว ซึ่งกำลังถอนหน้าในนาไร่อยู่กับนางซับ-น้ำสาว ก็ "จับยาม" เพื่อดูช่องทางจุดก่อน ดังกลอนบรรยายว่า

แล้วแลลมในกายไม่หยาบหยาบ	จะได้ลาภมันคงสิ้นสงสัย
ยามตรีเนตรสอดสวนทบทวนไป	ทั้งยามไชยบังลิมาตำราโบราณ
ต่างรวมยอมพร้อมดีบริบูรณ์	ใช้ลมสุนทรมณีที่เคยผ่าน
ไปวันนี้จะพานหรือไม่พาน	ผีให้การบอกแน่ไม่แพร่พราย
คงประสพพบนวลริบตัวนไป	เขายังไกรหน้าข้าวเป็นขาวไร่
ยังอยู่สองสตรีไม่มีชาย	ไปเกิดนายต้องได้ภยานารี

(สละมะแอ วงศ์สะอาด และจิ เลียมหมาด, 2503, น.5)

จากกลอนตอนนี้ จะพบว่า เมืองลิดใช้ทั้งวิชาการจับยาม (สามตา) และวิชาการเลี้ยงผีเพื่อเป็นเครื่องมือในการทำนายอนาคต ซึ่งเป็นความรู้แบบพื้นบ้านที่เป็นเครื่องมือในการตัดสินใจที่จะลงมือกระทำหรือไม่กระทำสิ่งหนึ่งสิ่งใดในชีวิตประจำวัน การดูฤกษ์ยามจึงเป็นเหมือนกับความรู้ไสยศาสตร์ที่สัมพันธ์กับชีวิตประจำวันอย่างแยกไม่ออก แม้แต่ฝ่ายกำนันกาเลียม ซึ่งเป็นพ่อของหะมะเว กุมอำนาจรัฐอยู่ในมือแล้ว แต่เมื่อจะตัดสินใจว่าจะระดมพลกำลังออกติดตามหะมะเว และไล่ล่าเมืองลิดหรือไม่ ก็ต้องอาศัยความรู้เรื่องดูฤกษ์ยามจากนายหนุ่ย ผู้ช่วยกำนันผู้อาวุโสประจำบ้าน ดังที่เรื่องเล่าไปถึงตอนที่นางซับพี่เลี้ยงหะมะเวได้ระลึกระลึกกลับบ้านมาแจ้งข่าวหะมะเวถูกจุด กำนันกาเลียมโมโหเป็นอย่างมาก สั่งระดมกำลังพร้อมอาวุธออกไปไล่ล่า หากพบเจอในป่าก็ให้สังหารได้เลย ตอนหนึ่งกลอนบรรยายว่า

อ้ายจันที่ฟิงลุงสะดุ้งเสียว	แสนโกรธเกรี้ยวเหมือนไฟลามไหม้
โมโหหุ้มกลุ่มพระทัยด้วยใจร้าย	พุดหยาบคายอีกอีกค้อยชักปิ่น
แลปากหินเทดินออกจากกะบะ	ไม้พริกจะจิ้มยัดไม้ขัดชิน
เอาอุดอด้ยัดลงกำลังปิ่น	ลูกพริกตีดินฝรั่งพร้อมฝรั่งพู
กระสุนลงอักขระประสมยัน	คกงระพันลึกที่ไม่มีอยู่
เพราะต่างคนต่างมีความรู้	พอฉาวจู้ร้อนใจดังไฟเลีย
ตามพบตัวเราอย่ากลัวมันลักนิต	เอาปืนพิฆาล้างชีพชีวาเลีย
อ้ายชาติกาไกลกนองเอาทำเมีย	ต้องฆ่าเสียอย่างไว้ให้ยิดยาว

(สละมะแอ วงศ์สะอาด และจิ เลียมหมาด, 2503, น.9-10)

ตัวบทเปรียบเทียบอารมณ์ของกำนันกาเลียมเหมือน "ไฟโกรธ" ที่ถ้าปุมปามออกไปตามล่าสังหารเมืองลิดก็จะเหมือนกับการ "เอาพายราน้ำเมื่อยามร้อน" และ "เอาหินต่อหินมันไม่ติด" ที่สำคัญในเวลาตามท้องเรื่องนั้นเป็น "ยามรุ่ง" ที่ขึ้นออกไปก็มีแต่จะทำให้เกิดผลเสียหายทั้งต่อตัวหะมะเว และฝ่ายกำนันเอง ด้วยความรู้ฤกษ์ยามของเข่าหนุ่ย กำนันกาเลียมจึงยับยั้งใจได้ หยุดยั้งแผนการออกล่าสังหารเมืองลิดในที่สุด

ด้วยเหตุนี้ เมืองลิด (ขุนแก้ว) หะมะเว จึงสื่อสะท้อนให้เห็นถึงความเชื่อทางไสยศาสตร์อันสัมพันธ์กับพื้นฐานวัฒนธรรมในพื้นที่ที่มีการผสมผสานด้านความเชื่อระหว่างคนต่างศาสนิกค่อนข้างสูงดังกล่าว พรมแดนศาสนาจึงไม่ใช่ปราการหรือขอบเขตในการแบ่งคน เพราะพวกเขามีพื้นฐานวัฒนธรรมความเชื่อบางประการร่วม โดยเฉพาะในเรื่องไสยศาสตร์หรืออำนาจเหนือธรรมชาติ ซึ่งเป็นความเชื่อที่ติดมากับธรรมชาติมนุษย์ ยิ่งเป็นชุมชนที่อยู่ในเขตป่าเขา ต้องประสบกับภาวะแปรปรวนของสิ่งแวดล้อม และความปลอดภัยสูงทำให้ผู้ชายในชุมชนถูกคาดหวังว่าจะเป็นผู้ปกป้องดูแลครอบครัวให้รอดพ้นจากอันตรายจากธรรมชาติเหล่านั้น ในวรรณกรรมนี้ เราจึงได้เห็นตัวละครชายไม่ว่าจะเป็น เมืองลิด ตาหลวงเพชรระรัตน์ ขุนราม และขุนแก้ว ก็ล้วนเป็นผู้ที่มีความรู้และความเชื่อเรื่องไสยศาสตร์ ผี และโชคกลาง เป็นพื้นฐาน ทั้งเมืองลิด หลวงเพชรระรัตน์ และขุนรามนั้นหนังเหนียวพันแทงไม่เข้า ขณะที่เมืองลิด

ก็เลี้ยงผีเป็นบริวาร เชื่อถือเรื่องฤกษ์ยาม ดังที่ปรากฏในต้วบทดังต่อไปนี้

พอบ่ายคล้อยค้อยหระตาประซ่าย	ลากจะได้สิ้นสมบรมสุข
จับยามครูดุแนได้แก่ทุกซ์	แสนสนุกขึ้นหนอยค้อยขึ้นบาน
สำรวมตนบ่นประกาศอาราธนา	ยอวันทาเทพไทในไพรสาณท์
ไหว้เจ้าห้วยเหวเขาลำเนาธาร	ในเขตย่านเมืองลุงจงเอ็นดู
เทพารักษ์ศักดิ์สิทธิ์ทุกทิจศบ	ลูกเคารพอย่าให้ได้ดลุ
พ่อทวดมระโหมด้วยช่วยเชิดชู	ให้เจอะคู่เนื้อทองพอค่องใจ
แล้วแลลมในกายไม่หยามหยาบ	จะได้ลามมันคงสิ้นสงสัย
ยามตรีเนตรสอบสวนทบทวนไป	ทั้งยามไซบึงลิมาตำราโบราณ
ทั้งรวมยอมพร้อมตีบริบูรณ์	ใช้ลมสุนงามผีที่เคยผ่านย
ไปวันนี้จะได้พานหรือไม่พาน	ผีให้การบอกแไม่แพ้วพราย

(สละมะแอ วงศ์สะอาด และจิ เส็มหมาด, 2503, น.4-5)

จากต้วบทข้างต้น จะเห็นได้ว่ามีลักษณะผสมผสานทั้งความเชื่อเรื่องผี เรื่องพราหมณ์ และเรื่องไสยศาสตร์ เมืองลิดใช้ผีเป็นเครื่องมือในการบอกเหตุ บอกทาง เปรียบเสมือนมีตาทิพย์ที่ทำให้มองเห็นในสิ่งที่คนทั่วไปไม่เห็น อันจะสามารถคาดการณ์ผลของการกระทำในอนาคตได้ ขณะเดียวกัน เขาก็นับถือผีบางเทวดา จึงขอพรให้ความปรารถนาของตนเองบรรลุผล ที่น่าสนใจ ก็คือบทได้อ้างถึง "ทวดมระโหม" ซึ่งเป็นบุคคลในประวัติศาสตร์ของชุมชนชาวดัตช์ สัมพันธ์กับความรู้สึกและความทรงจำถึงประวัติศาสตร์อันเก่าแก่และยิ่งใหญ่ ของชุมชน การบนบานขอพรจากทวดมระโหมจึงเป็นการเปลี่ยนตัวละคร ในประวัติศาสตร์ให้กลายเป็นตัวละครศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งสัมพันธ์กับความเชื่อของ ชาวบ้านในยุคนี้ ที่เห็นว่ามระโหมคือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ทำหน้าที่คุ้มครองหมู่บ้าน และคุ้มครองคนในชุมชน

ทวดมระโหม ท่านถูกสร้างบทบาทให้เป็นเทพารักษ์ที่ทำหน้าที่ปกป้อง ลูกหลานชาวชาวดัตช์ ดังเช่นความเชื่อเรื่องคิลปินพื้นบ้าน หากเข้ามาแสดงในชุมชน ก็ต้องเอ่ยวาจาขออนุญาตทวดมระโหมก่อน หากลูกหลานออกไปจากชุมชน

ไม่ว่าจะเพื่อไปทำงานหรือเพื่อไปเรียน ก็ต้องเอ่ยขานนามท่าน ทั้งนี้ยังรวมไปถึง การออกเดินทางในป่าเขาเพื่อติดต่อสื่อสารกันระหว่างชาวบ้านกับเพื่อน ต่างหมู่บ้าน และกับหน่วยงานของรัฐที่เสี่ยงอันตรายทั้งจากสัตว์ร้าย และโจรผู้ร้าย ในป่าระหว่างทางอีกด้วย

ทั้งนี้หากกล่าวถึงความเชื่อเรื่องฤกษ์ยามเป็นความเชื่อทางพุทธศาสนา ก็อาจไม่ถูกต้องนัก แต่ความเชื่อนี้เกี่ยวข้องกับพราหมณ์ฮินดู เพราะมีความเห็นว่าเทพเจ้า สิ่งศักดิ์สิทธิ์จะให้พร และช่วยเหลือเมื่อมนุษย์เคารพ ศรัทธา บูชา สวดอ้อนวอนเทพเจ้า ดังนั้นความเชื่อเรื่องฤกษ์ยามจึงเป็นข้อบ่งบอกว่าสิริมงคล ศรี หรือสิริ ตามคำบาลีสันสกฤต อันเกี่ยวข้องกับความเชื่อพราหมณ์ฮินดูนั้นมีเทพเจ้าอำนาจพรแก่มนุษย์ที่ศรัทธาพระเจ้านั่นเอง เมืองลิดเคยเชื่อฤกษ์ยาม เป็นอย่างมาก แต่เมื่อถึงตาจน ความหลงใหลในความรักต่อหมาะเวครอบงำ เขาก็ไม่สนใจฤกษ์ยามนั้นเสียเอง ซึ่งเรื่องก็ทำให้เห็นว่าการผานฤกษ์ยามจะนำ ความวิบัติมาให้ ดังตอนที่นางหมาะเวหนีเมืองลิดจากศาลาตาหลวงพันไป ฟังอำนาจหลวงเพชร เมื่อเมืองลิดตื่นขึ้นมาก็ออกติดตาม

ครันรู้สึกยิ่งสะอีกสะอื่นให้	ค้อยทรงกายลุกขึ้นรีบผายผัน
นึกขึ้นมาน่าแค้นอุราครัน	ร่วมรักกันเสร็จสรรพมากลับกลาย
ให้เราเล่ากล่าวกลอนนอนประทับ	พอเราหลับได้ที่มีนหนินนาย
เศษยามตามไปก็ไม่ได้	นึกใจหายเสียวชานสะท้านสะทก
แต่ความรักชักพักบาตาเดิน	ไปผะเชิญหน้าขุขสุดหมุนหมก
ได้เศษยามใจความว่าลิวนก	จริงกับทท่านกล่าวไว้เท่ากัน
บ้างที่บุญหนุนช่วยด้วยตัวเรา	จะได้เจ้านิมน้องมาครองขวัญ
จึงหักจิตต์บุกขัดค้อยกัดฟัน	รีบผายผันถึงย่านบ้านนอกนา

(สละมะแอ วงศ์สะอาด และจิ เส็มหมาด, 2503, น.42-43)

จากต้วบทข้างต้น จะเห็นได้ว่าเพราะแรงรัก เมืองลิดแม้จะรู้อยู่แล้ว ว่าฤกษ์ยามไม่เหมาะสม เป็น "ยามลิวนก" ที่ตีกับเสียดครั้งต่อครั้ง แต่เขาก็ยังผิน เดินทางไปตามด้วยความหวังเข้าข้างตนว่าอาจจะมิลบุญค้อยหนุนช่วย

สุดท้ายแล้วการฝ่าฝืนความเชื่อที่เขาเคยเชื่อก็ส่งผลให้ชีวิตเมืองลิดต้องตกต่ำ เมื่อเวทมนต์คาถาเสื่อมถอย ถูกจับกุมใส่ชื่อคาถาอยู่ในคุกที่สำนักหลวงเพ็ชรนั่นเอง หรือแม้แต่การใช้คาถาอาคมเข้าต่อสู้กันก็มีปรากฏให้เห็นอยู่ในหลายฉากหลายตอน โดยเฉพาะฉากเผชิญหน้าทำท่ายของเมืองลิดกับขุนรามราช ซึ่งเป็นทั้งผู้ช่วยและหลานอาของหลวงเพ็ชร ฉากนี้มีความต่อเนื่องตั้งแต่การส่งวาจาทำท่าย การประดาบระหว่างเมืองลิดและขุนราม จนหลวงเพ็ชรออกมาเป่ามนต์ ให้อาตุหุดออกจากมือเมืองลิด และฉากสุดท้าย คือการประลองวิชาหนังเหนียวระหว่างหลวงเพ็ชรกับ ขุนรามต่อหน้าเมืองลิดที่อยู่ในคุก หลังจากที่ดีมน้ำหาวจนมาได้ที่ ฉากนี้เองที่เป็นการกำราบเมืองลิดได้อยู่หมัด จนเขาลิ้นหวัง "น้ำพระเนตรหลังไหลฤทัยถอน เขาติกว่าเรามากยากต่อกร ข้าอาวรณ์ไม่มีที่พึ่งพา" (สะมะแอ วงศ์สะอาด และจิ เส็มหมาด, 2503, น.49)

ข้อความนี้สื่อว่าเดิมเมืองลิดเคยมั่นใจในเวทมนตร์คาถาของตัวเอง เป็นเครื่องเลี้ยงดูแลตัวให้เป็นที่ยิ่งเกรงแก่คนอื่น แต่เมื่อถูกกำราบลงด้วยมนต์คาถาของหลวงเพ็ชรชาวจีน การสูญเสียเวทมนต์ก็ทำให้เขากลายไปเป็นคนที่ไม่มีอะไรพึ่งพาอีกต่อไป นั้นยังไม่แน่ว่าเขาเดินทางเข้าคุกสำนักหลวงเพ็ชรเพียงคนเดียว โดยไม่มีญาติที่ปะเหลียนรู้เห็นอีกด้วย

การใช้ไสยศาสตร์ไม่ได้ปรากฏแต่ในการสร้างลักษณะให้กับตัวละครชายเท่านั้น แต่ยังปรากฏในตัวละครหญิงด้วย อย่างเช่น "สองยายเฒ่า" คือยายม่าหลา และยายม่าหนี

ทั้งสองยายได้ฟังดังบัญชา	มิรอช้าขึ้นไปไฉฉับพลัน
นั่งพักกายไม่ย้ายยายม่าหนี	ค่อยพาที่เรียกหาน้ำมันขัน
แล้วจุดเทียนเวียนครุฑบูชายันต์	เสกเร็วพลันด้วยอิติสิริเม
ยาม่าหลาเรียกหาเอาแบ่งหอม	สั่งรวมพร้อมด้วยอิติตรีสิงเห
เอาทาตัวใส่ผสมสมคะเน	วิธีเทพุศรีษะประหมากพลู
ได้คุ้มกันอันตรายฝ่ายทอดสะแหง	เมื่อยายแกลั่งอ่านมนต์บั้นสะหุ
ขอเดชะอักขระมลาญ	ทั้งสัตว์หมู่ร้ายให้ปลีกปล่อย

(สะมะแอ วงศ์สะอาด และจิ เส็มหมาด, 2503, น.74)

คำกลอนตอนนี้เป็นบรรยายพฤติกรรมของสองยายมุสลิมซึ่งเป็นผู้อาวุโสที่บ้านช่องนกรำ ชายแดนระหว่างเมืองตรังกับเมืองพัทลุง ทั้งสองรับอาสาจากหมวดนุหรง นายด่าน ที่ต้องการเหมาะสมมาเป็นลูกสะใภ้ แต่งงานกับบุตรชายฉายา "พลาญทอง" กลอนตอนนี้สื่อให้เห็นการผสมผสานที่เด่นชัดไม่น้อย เมื่อภาพการทำพิธีกรรมของยาม่าหลาและยายม่าหนีมีปนเปกันทั้งพิธีกรรมแบบพราหมณ์ แบบพุทธ และแบบมลาญ ตั้งแต่การไหว้ครุ (จุดเทียนเวียนครุ) การบูชายันต์ การเสกด้วยคาถาอิติสิริเม การประพรมแบ่งหอม การสวดอิติตรีสิงเห (คาถากำกับฝ่ายยันต์ตรีสิงเห) และการลงอักขระมลาญ ในฐานะอักขระศักดิ์สิทธิ์เหมือนที่วัฒนธรรมไทยพุทธนิยมลงอักขระขอมนั่นเอง

จากตัวอย่างคำกลอนต่างๆ ที่ได้กล่าวมาข้างต้น จะเห็นได้ว่า ไสยศาสตร์ได้เข้ามาผสมผสานเป็นส่วนหนึ่งในวิถีชีวิตของชาวมุสลิมในชุมชนชาวจีน-กนกรอย่างแยกไม่ออก ไสยศาสตร์เหล่านี้มีบทบาทครอบคลุมกิจกรรมชีวิตของชาวบ้านแทบจะครบวงจร แม้แต่ตัวแทนของอำนาจรัฐ ซึ่งมีอำนาจจัดการสิ่งต่างๆ ในมือตามกฎหมาย หรือการมอบหมายมาแล้วจากรัฐ ก็ยังให้ความสำคัญกับความรู้ทางไสยศาสตร์ จึงอาจกล่าวได้ว่า ไสยศาสตร์หรือความเชื่อเรื่องสิ่งลึกลับเหนือธรรมชาตินั้นได้กลายเป็นน้ำหนึ่งเนื้อหนึ่งเดียวกับวิถีชีวิตของชาวชาวจีนที่ถูกนำเสนอในวรรณกรรมเรื่องนี้

หลักพุทธศาสนาในฐานะความรู้

นอกจากการปรากฏของการผสมผสานความรู้และความเชื่อทางไสยศาสตร์แล้ว ผู้วิจัยพบว่าความรู้ด้านพุทธศาสนาก็เป็นอีกความรู้หนึ่งที่ถูกนำมาประกอบสร้างให้กลายเป็นเนื้อหาของวรรณกรรมเรื่องนี้ โดยเฉพาะตัวละครเอกชายอย่างเมืองลิดจะเป็นผู้ที่ถูกสร้างให้มีความรู้และความเชื่อทางพุทธศาสนาชัดเจนกว่าตัวละครเอกฝ่ายหญิง ซึ่งมักจะเป็นผู้อ้างถึงหลักศาสนาอิสลามมากกว่าอย่างเช่น ในตัวบทตอนที่เมืองลิดถูกกุมขังอยู่ในคุกสำนักหลวงเพ็ชรชาวจีน ตอนที่หนึ่งว่า

โชคยังไม่ถึงตายวายชีวิต บุญดลจิตต์ยามดึกรำลึกหา
ขอพระคุณไตรปิฎกปศิรา คุณพุทธธรรมาสังฆาโต
อีกคุณพระไตรลักษณ์คุณมรรคผล ชินวนลิกขาอะระโห
ทั้งคุณเจ็ดตะสังวิภักโค พร้อมเทโวในจังหวัดพัทลุง
(ละมะแอ วงศ์สะอาด และจิ เส็มหมาด, 2503, น.78-79)

บทประพันธ์ข้างต้นสื่อถึงความรู้ด้านพุทธศาสนาของกวีซึ่งเป็นผู้นับถือศาสนาอิสลามที่ค่อนข้างลึกซึ้ง มีการกล่าวอ้างถึงอำนาจคุณของพระไตรปิฎกซึ่งเป็นวิถีคิดของผู้ได้รับการร่ำเรียนมาในทางพุทธศาสนามากกว่าพุทธศาสนิกทั่วไป ขณะเดียวกัน ก็มีการกล่าวถึงความเชื่อแบบศาสนาพุทธของชาวบ้าน ตามหลักคำสอนประชาานิยมทั่วไป เช่น เรื่องบุญ บาป นรก ตันันัน เป็นต้น ดังตอนหนึ่งที่บรรยายถึงบทไฮโลมระหว่างเมืองลิดกับนางหะมะเว เมืองลิดอ่อนวอนจะร่วมรักกับนางเอกด้วยมนต์ศันแบบชาวพุทธที่รู้ว่าสิ่งที่ตนกำลังทำนั้นผิดหลักศาสนา แต่เพราะอำนาจรักก็จำต้องทำ ความกล้าหาญที่จะอธิบายพฤติกรรมตัวโดยตั้งใจย้อนแย้งกับหลักศาสนาเช่นนี้ คือการยืนยันถึงพลังอำนาจของความรักที่อยู่เหนือขบความเชื่อทั้งมวล ดังกลอนต่อนั้นบรรยายบทเจรจาระหว่างเมืองลิดกับหะมะเวก่อนจะถึงบทเข้าพระเข้านางว่า

ความรักที่หนักเหลือเหมือนเรือเพียบ น้ำมันเลียบแคมแล้วแจวไม่ไหว
แล้วคลิ่งเกล้าโลมโถมวิสัย นางผลักไสว่าขอรอรักที่
เขาว่าบาปหนักหนาการกาเม ทำโง่เมื่อกายตายเป็นผี
ตกรอกขันได้อเวจี ห้าพันปีร้อนรนสุดทนทาน
ขึ้นตันันจิวหนามหนากาปากเหล็ก มันเจาะเควีกพลักลงน่าสงสาร
หมาขบกัดสะบัดกายแหบวายปราณ ต้องวิ่งผ่านขึ้นจิวปลิวลงมา
แล้วเขาใส่ในกระทะน้ำร้อนพลุ่ง เสียวสะดุ้งพุดองเลือดนองหนา
โปรดพี่อย่าลามลวนกวนกามา ถึงเคทานิกะแล้วตามใจ
(ละมะแอ วงศ์สะอาด และจิ เส็มหมาด, 2503, น.29-30)

บทประพันธ์ข้างต้นบ่งชี้ว่า ตัวบทนี้ให้พื้นที่บรรยายส่วนใหญ่เป็นความรู้เรื่องศีล 5 ในพระพุทธศาสนา โดยตอนที่ยกมาคือข้อการประพฤติผิดในกามและโทษการผิดศีลที่ต้องป็นต้นจิว ถูกกาปากเหล็กจิกกัดและพลัดตกกะทะทองแดงเดือด การต่อรองของหะมะเวไม่ได้ใช้เหตุผลแบบอิสลามที่บัญญัติไว้ถึงการประพฤติผิดทางเพศก่อนการแต่งงานที่เรียกว่า "ซินา" ในศาสนาอิสลาม แต่เพียงยึดหลักกว้าง ๆ ว่าการจะมีสัมพันธ์ลึกซึ้งต่อกันได้จะต้องผ่านการแต่งงานหรือ "นิกะ" กันเสียก่อน เพื่อให้ถูกต้องตามประเพณี คำบรรยายนี้จึงแสดงให้เห็นถึงการผสมผสานระหว่างความรู้แบบพุทธ กับวิถีวัฒนธรรมแบบคนมุสลิมในชุมชนชาวดัตช์-กงหราในสมัยอดีตซึ่งถือหลักศาสนาอย่างกว้างได้เป็นอย่างดี

วรรณกรรมเรื่องนี้เป็นสิ่งที่สื่อสารให้เห็นถึงการผสมผสานทางวัฒนธรรมดังกล่าว เราจะเห็นได้ว่าชุมชนชาวดัตช์ได้ปรับเปลี่ยนวิถีคิด และวิถีมองโลกโดยเชื่อมตนเองเข้ากับวัฒนธรรมพื้นบ้านและวัฒนธรรมไทยพุทธ อันเป็นวัฒนธรรมหลักมากขึ้น ดังเราได้พบว่าวิถีคิดแบบไสยศาสตร์และอำนาจเหนือธรรมชาติ ตลอดจนการมองโลกและอธิบายโลกแบบพุทธศาสนาระดับชาวบ้านเป็นอนุภาคสำคัญที่เป็นสาระสำคัญในครองของเรื่องและครองชีวิตของตัวละคร

การผสมผสานกลมกลืนเช่นนี้ อาจถือได้ว่าเป็นพัฒนาการทางประวัติศาสตร์วัฒนธรรมของชุมชนที่เกิดการขยายตัวของชุมชนรายรอบที่เป็นชุมชนไทยพุทธดังกล่าวแล้ว โดยเฉพาะเมื่อเกิดสถาบันการศึกษาสมัยใหม่หรือโรงเรียนประชาบาลขึ้นมาตั้งแต่ทศวรรษ 2480 เป็นต้นมาในชุมชนต้นประดู่และชุมชนอื่นๆ เช่น กงหรา วังปริง ในช่วงหลังจากนั้นมา เพื่อตอบสนองการอพยพเข้ามาอาศัยของคนไทยพุทธมากขึ้น จึงทำให้เกิดการผสมผสานกันอย่างยากที่จะแยกวิถีและความเชื่อตามสังกัดศาสนาออกได้ ดังที่ชาวบ้านเล่าตรงกันว่า ไม่สามารถเอามุสลิมชาวดัตช์และกงหรา ไปเปรียบเทียบกับมุสลิมที่อื่น ๆ โดยเฉพาะใน 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ได้ แม้ว่ามุสลิมชาวดัตช์-กงหราเป็นกลุ่มคนดั้งเดิม แต่ในช่วงการขยายตัวใหญ่ขึ้นของชุมชนตั้งแต่ทศวรรษ 2480 ถึง 2520 ได้เกิดการขยายตัวของชุมชนรอบๆ ตลอดจนมีพัฒนาการของระบบราชการลงมาถึงชุมชนอย่างต่อเนื่อง มีตัวแทนอำนาจของราชการเข้ามาปักหลัก

แน่นอนมากขึ้น ทั้งอำเภอ โรงเรียน โรงพัก สถานีอนามัย ก็มีคนต่างศาสนา หรือ
แม้แต่ต่างชาติพันธุ์เข้ามาอยู่มากขึ้น ไม่เว้นแม้กระทั่งคนชวา และคนอัฟริกัน
(เจด ยาชะรัต, 2562 : ผู้ให้สัมภาษณ์) ทำให้ขอบเขตของความเป็นมุสลิมมีความ
เลือนจางลงไป แม้ว่าจะมีการตั้งโรงเรียนสอนศาสนาขึ้นในชุมชนมาแล้ว
ตั้งแต่ทศวรรษ 2500 ที่ ตำบลคลองเฉลิม แต่ในการเรียนหนังสือไทยก็ยังคงใช้
หลักสูตรการเรียนการสอนที่มีวิชาเกี่ยวกับศาสนาพุทธ ด้วยเหตุนี้ นักเรียนมุสลิม
จึงต้องเรียนเพื่อให้รู้วิชาเกี่ยวกับศาสนาพุทธตามเด็กนักเรียนไทยพุทธไปด้วย
ดังตัวอย่างในโรงเรียนบ้านทอนตรนที่เปิดสอนในลักษณะดังกล่าว กระทั่งมาแก้ไข
ให้นักเรียนมุสลิมเลิกเรียนวิชาศาสนาพุทธในช่วงทศวรรษกลางทศวรรษ
2510-2520 (สมคิด นวลเปียน, 2562 : ผู้ให้สัมภาษณ์)

อย่างไรก็ดี การผสมผสานดังกล่าวก็หาได้มีเพียงหลักความเชื่อและ
วิถีแบบอิสลามผสมผสานพุทธศาสนาเท่านั้น แต่ยังมีความเชื่อของไสยศาสตร์
อยู่มากด้วย ดังเราจะเห็นได้ในท้องเรื่องวรรณกรรมที่ตัวละครชายแต่ละตัวแสดง
อำนาจและทักษะคุณค่าในฐานะผู้เก่งกาจวิชาอาคม และใช้สิ่งเหล่านั้นเป็น
อาวุธป้องกันตัว

ลักษณะการผสมผสานดังที่กล่าวมาเกิดขึ้นในบริบทประวัติศาสตร์
ของชุมชนที่มุสลิมเป็นคนกลุ่มน้อยในหน่วยการปกครองในระดับอำเภอ
และจังหวัด เกิดการสังสรรค์ทางวัฒนธรรม หรือการผสมผสานทางวัฒนธรรม
สถานะความเป็นกลุ่มน้อยของชาวมุสลิมในชุมชนกงหราทำให้ชาวมุสลิมถูกผสม
กลมกลืนเข้าเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมไทย ซึ่งมีพื้นฐานความเชื่อใน
สิ่งเหนือธรรมชาติและพุทธศาสนาในเวลาต่อมา การผสมผสานดังกล่าวยังปรากฏ
อย่างต่อเนื่องมาจนกระทั่งถึงทศวรรษ 2510-2520 ที่หลักสูตรการเรียนการสอน
ในโรงเรียนยังคงเน้นวัฒนธรรมความเชื่อหลักเป็นแกนกลาง ทำให้ชาวมุสลิม
ได้เรียนรู้จนคุ้นเคยกับพฤติกรรมแบบพุทธศาสนิกชน สามารถไหว้พระสวดมนต์
ตามแบบคนพุทธได้ (สมคิด นวลเปียน, 2562 : ผู้ให้สัมภาษณ์) อย่างไรก็ดี
ในกระบวนการสังสรรค์ทางวัฒนธรรม วัฒนธรรมมุสลิมในกงหราก็ถูกผสม
กลมกลืนเข้าสู่วัฒนธรรมไทยพุทธซึ่งเป็นกลุ่มใหญ่ด้วย ดังปรากฏผ่านการใช้

ภาษา คำอุทาน อาหารการกิน เป็นต้น (ปริญญา นวลเปียน, 2562 : ผู้ให้สัมภาษณ์)

“หะมะเว-เมืองลิด” ในฐานะมรดกทางวัฒนธรรมและการสร้างอัต
ลักษณ์ท้องถิ่น

ดังได้กล่าวแล้วว่าความผูกพันระหว่างชาวชุมชนชาวจิต-กงหรา
กับวรรณกรรมเรื่อง เมืองลิด (ขุนแก้ว) หะมะเว นั้นมีความลึกซึ้งและครอบคลุม
วิถีชีวิตตั้งแต่เด็กกระทั่งโต กล่าวคือ เป็นวรรณกรรมที่ถูกใช้ขับกล่อม
และสั่งสอนเด็ก เมื่อโตขึ้นก็อาจพบเห็นเรื่องเล่า หรือการตระหนักรู้ถึงหลุมฝังศพ
ของหลวงเพชร ชะรัตัน ที่บ้านต้นประดู่ อาจเคยเข้าร่วมรับฟังการสวดขับ
คำกลอน ต่อมาก็อาจจะรับรู้เกี่ยวกับอาณาเขตของ เวทมนต์คาถา รับรู้เรื่อง
เมืองลิดในฐานะผู้ขายสมัยก่อนที่ดำรงตนอยู่ได้ด้วยวิชาความรู้ตามแบบแผน
สังคมเก่า จึงอาจกล่าวได้ว่า เมืองลิด (ขุนแก้ว) หะมะเว เป็นวรรณกรรม
ที่มีอิทธิพลต่อคนในพื้นที่เป็นอย่างมาก

วรรณกรรมดังกล่าวเป็นที่เล่าขานทั้งคนในพื้นที่เองและคนนอกพื้นที่
ในเรื่องของไสยศาสตร์ผนวกกับศาสนา พิธีกรรมต่างๆ เช่น พิธีทำบุญอุโบสถ
ให้ลูกหลานได้นึกถึงบรรพบุรุษซึ่งถือเป็นอัตลักษณ์ที่โดดเด่นของชุมชน
เป็นลักษณะเฉพาะที่ทำให้มุสลิมในเขตชะรัตและกงหราเป็นมุสลิมที่มี
ความแตกต่างไปจากใจกลางของความเป็นมุสลิมในประเทศไทย คือ 3 จังหวัด
ชายแดนภาคใต้ หรือแม้มุสลิมชุมชนอื่นรอบลุ่มทะเลสาบ ดังที่เราได้เห็นแล้วว่า
วรรณกรรมได้กลายเป็นเป็นตัวเชื่อมระหว่างศาสนา พิธีกรรม ความเชื่อ และ
ความสัมพันธ์ทางครอบครัว

ชาวบ้านเล่าว่าชาวชะรัตภาคภูมิใจในวรรณกรรมเรื่องนี้มาก เพราะเป็น
วรรณกรรมที่ได้รับ การเผยแพร่ไปทั่วทั้งภาคใต้ มีการพิมพ์เป็นหนังสือจำหน่าย
เป็นหมื่นๆ เล่ม เนื้อหาก็คือวิทยาทานสำหรับคนรุ่นต่อไป เรื่องเล่าเรื่องนี้
มีคุณค่า ชาวบ้านจึงเล่าสืบต่อกันมาและตั้งใจว่าจะให้เป็นเรื่องที่ถูกเล่าสืบต่อไป
และจากวรรณกรรมเรื่องนี้เองที่ทำให้ลูกหลานชาวมุสลิมไม่หลงลืมชุมชน ไม่ลืม
เกี่ยวกับพิธีกรรมที่จะต้องกลับมาตอบแทนและเคารพบรรพบุรุษ แม้ว่าเนื้อเรื่อง
ในบางตอนจะขัดแย้งกับความเชื่อทางศาสนาของคนปัจจุบัน แต่ชาวบ้านก็เข้าใจ

ได้ว่านั่นคืออดีตของชุมชนที่คนยังไม่ได้รับรู้เนื้อแท้ของศาสนาอิสลาม เนื้อหาที่มีการผสมผสานไทยพุทธอยู่ด้วยเป็นอย่างมากจึงไม่ได้ถือเป็นความผิดปกติแต่อย่างใด เพราะเป็นเรื่องของบรรพบุรุษของชุมชน เป็นเรื่องราวของคนในอดีต มีหน้าซ้ำ อดีตนั้นเองที่ก่อร่างให้ชุมชนชาวดัตช์และกงหราปัจจุบันกลายเป็นชุมชนที่มีอัตลักษณ์ (เดียด ศิลปศักดิ์, ก้อเดช เส็มหามาน และเหล็บ บุญมี, 2562 : ผู้ให้สัมภาษณ์)

พิจารณาจากข้อเขียนยืนยันของชาวบ้านดังกล่าว จะเห็นได้ว่า สถานะของวรรณกรรมประจำถิ่นไม่ได้เป็นเพียงวรรณกรรมเพื่อการบันเทิง หรือเพื่อสั่งสอนตลอดจนไม่ได้เป็นเรื่องแต่งที่จะหาสาระใด ๆ ไม่ได้ แต่สำหรับคนรุ่นหลังๆ โดยเฉพาะตั้งแต่ทศวรรษ 2520 เป็นต้นมา ได้ยกระดับวรรณกรรมให้กลายเป็นมรดกทางภูมิปัญญาของท้องถิ่นชาวดัตช์-กงหรา กระทั่งได้รับการยกย่องอย่างสูงจากนักวิชาการในช่วงปลายทศวรรษ 2520 ให้เป็นมรดกทางวัฒนธรรมของชาวพัทลุง และชาวภาคใต้

วรรณกรรมเรื่องนี้ทำให้ชาวบ้านมีความทรงจำเรื่องประวัติศาสตร์ชุมชนที่มีอัตลักษณ์เฉพาะ และมีอายุยืนยาวจนไม่สามารถระบุวันเวลาที่แน่นอนได้อีกทั้งยังเป็นศูนย์กลางของความเชื่อทางศาสนาอีกด้วย ดังชาวบ้านสะท้อนความทรงจำของตนเองว่าตำบลชะรัดเป็นหมู่บ้านที่มีชาวมุสลิมมาตั้งถิ่นฐานเป็นแห่งแรกของจังหวัดพัทลุง และชาวมุสลิมเป็นกลุ่มชนที่นับถือศาสนาอิสลาม จึงมีความจำเป็นที่จะต้องสร้างสถานที่ประกอบพิธีกรรมทางศาสนา ซึ่งสถานที่ประกอบศาสนาหรือศาสนกิจของชาวมุสลิมเรียกว่า มัสยิด ซึ่งมัสยิดแห่งนี้มีชื่อว่า "มัสยิดอิสลามพัทลุง" ซึ่งเป็นมัสยิดแห่งแรกของจังหวัดพัทลุง แต่เนื่องจากความล่าช้าในการจดทะเบียนขึ้นเป็นมัสยิดหลังที่ 2 ของพัทลุงในชุมชนนี้มีกูโบร์อยู่ 3 สถานที่ที่ใช้ฝังศพคนที่เสียชีวิต ทุกๆ กูโบร์จะมีต้นประดู่ ปัจจุบันใช้อยู่แค่กูโบร์เดียวที่อยู่ใกล้มัสยิด (ประเสริฐ เล่มนุ้ย, 2562 : ผู้ให้สัมภาษณ์)

อีกทั้งวรรณกรรมก็ก่อให้เกิดพิธีกรรมที่สำคัญของชุมชนและกลุ่มตระกูลตาทองเพชรอีกด้วย โดยกูโบร์ หาดละไม (นุ้ย) ซึ่งตั้งอยู่ใกล้กับมัสยิดต้นประดู่ เป็นสถานที่ฝังศพหลวงเพชร แรม 2 คำ เดือน 5 วันเพ็ญ เป็นวันทำบุญ

กูโบร์มีการอ่านยาซิน (อ่านอัลกุรอาน) ตรงกับวันที่ดอกประดู่บาน คนในพื้นที่เชื่อว่า เมื่อมีการอ่านยาซินแล้วดอกประดู่จะร่วงโรยตกหล่นมาสู่พื้น ซึ่งมันเป็นเรื่องที่น่ามหัศจรรย์เอามาก ทำให้คนในชุมชนนั้นเกิดความศรัทธาและเชื่อว่ากูโบร์นี้มีความศักดิ์สิทธิ์ ด้วยความที่การศึกษาของคนในชุมชนสมัยนั้นยังไม่เปิดกว้าง ก่อให้ผู้คนเกิดความศรัทธาและมีการนำเอาอาหารมาเช่นไหว้ และมีการจัดเลี้ยงเฉลิมฉลองกันในกูโบร์ ตรงกับวันที่มาอ่าน คัมภีร์อัลกุรอาน ซูเราะห์ยาซีนให้ศพ (ประเสริฐ เล่มนุ้ย, อับ เศษขาว, 2562 : ผู้ให้สัมภาษณ์)

เมื่อพิจารณาโดยให้สัมพันธ์กับบริบทการเกิดขึ้นของวรรณกรรมท้องถิ่น ยุคการพิมพ์ของภาคใต้ และการขยายตัวของวัฒนธรรมการอ่าน เราจะพบว่าการเกิดขึ้นของวรรณกรรมเรื่องนี้ได้บับลายลักษณะอักษรนั้น อยู่ในยุคที่คาบเกี่ยวระหว่างวัฒนธรรมการเสพแบบดั้งเดิม และการเสพอ่านในใจแบบสมัยใหม่ (พิเชฐ แสงทอง, 2552, น 60) กล่าวคือ ความสามารถในการอ่านและเขียนของประชาชนรอบทะเลสาบสงขลามีสู่สูงขึ้นไป สามารถสร้างผลกำไรให้กับธุรกิจการพิมพ์ได้ ขณะเดียวกัน ธุรกิจการพิมพ์ เมื่อเห็นความสามารถขายสินค้าวรรณกรรมได้ ก็ต้องแสวงหาวรรณกรรมที่คาดว่าจะเป็นที่น่าสนใจหรือต้องตาของตลาด ซึ่งเนื้อหา ลักษณะดังกล่าวก็คือวรรณกรรมที่มีลักษณะเฉพาะถิ่นเฉพาะที่นั่นเอง

เมืองลิด-หะมะเว สามารถนำเสนอความน่าสนใจในตัวเรื่องของตนได้ ก็เพราะตลาดทุนนิยมหนังสือต้องการเนื้อหาที่แปลกใหม่ดังกล่าวนี้ ความแปลกใหม่ที่ว่ายอมรวมไปถึงความแปลกใหม่ ด้านเอกลักษณ์เฉพาะถิ่นด้วย ซึ่งคุณลักษณะนี้ชาวดัตช์-กงหราดูเหมือนจะมีอยู่เต็มเปี่ยม โดยเฉพาะอัตลักษณ์ด้านการผสมผสานระหว่างคติความรู้แบบพุทธ กับความเชื่อแบบมุสลิมที่ฝังรากมาอย่างยาวนานในประวัติศาสตร์ ที่สำคัญ ชาวดัตช์-กงหราต่างก็ภาคภูมิใจในอัตลักษณ์นี้ โดยมองเห็นว่ามันเป็นบ่อเกิดสถานีคุณค่าของท้องถิ่น วรรณกรรมของชุมชนทำให้ปัจเจกบุคคลซึ่งเป็นลูกหลานที่เติบโตมากับโรงเรียนสมัยใหม่ที่ฝังรากมาตั้งแต่ทศวรรษ 2480-2500 มีความผูกพันกับเนื้อหาและความคิดเฉพาะของชุมชน ทำให้สามารถออกจากชุมชนไปแสวงหาโอกาสภายนอกชุมชน

มีทักษะและศักยภาพในการสร้างความสัมพันธ์กับผู้อื่นที่แตกต่างได้ดี บนพื้นฐาน
ของความเป็นคนชาวดัตช์ และคนกงหรา (ประเสริฐ เล่มนุ้ย, 2562: ผู้ให้สัมภาษณ์)

ในที่สุดแล้ว *เมืองลิด (ขุนแก้ว) หะมะเว* จึงเป็นสะพานเชื่อมให้อัตลักษณ์ของชาวชาวดัตช์-กงหรา ได้ไปปรากฏต่อการรับรู้และยอมรับของชุมชน
อื่นๆ รอบทะเลสาบสงขลา กระแสตอบรับของชุมชนภายนอกนั้น เห็นได้จาก
จำนวนครั้งการพิมพ์ที่รวมแล้วประมาณ 8 ครั้ง ยอดพิมพ์ครั้งละ 2,000-3,000
เล่ม โดยเฉพาะการพิมพ์ในช่วงทศวรรษ 2510 ที่นายก่อเดช เส้นหมาน
คนรุ่นใหม่ในยุคนั้นได้เข้ามาเป็นผู้รับผิดชอบประสานงานการพิมพ์และการขาย
ในรูปแบบของ “สำนักพิมพ์” ซึ่งเป็นข้อต่อใหม่ในอุตสาหกรรมการพิมพ์ ซึ่งเกิด
ขึ้นเด่นชัดมากขึ้นในช่วงทศวรรษ 2500-2510 เป็นต้นมา ปรากฏการณ์เหล่านี้
แสดงให้เห็นถึงการที่ชุมชนชาวดัตช์ได้ออกไปสัมพันธ์กับกระแสความทันสมัยที่
เข้ามากับทุนนิยม โดยใช้ประโยชน์จากวรรณกรรมในฐานะเป็นสะพาน หรือเป็น
ทัพหน้าที่ทำให้ชุมชนอื่นๆ รู้จักชุมชนก่อนแล้ว

กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ หนังสือ-พิมพ์ ทำให้เรื่องราวและองค์ความรู้
เกี่ยวกับชุมชนชาวดัตช์-กงหราแพร่กระจายออกไปสู่สังคมวงกว้างได้ง่ายขึ้น
ในยุคที่การเดินทางคมนาคมยังคงไม่หลากหลาย และมีข้อจำกัด การเดินทาง
ของหนังสือวรรณกรรมจึงไม่เพียงแต่เป็นสิ่งสร้างสรรค์เพื่อความบันเทิงเท่านั้น
แต่ยังเป็นการนำพาความรู้ไปสู่ความรับรู้ของวงกว้างอีกด้วย *เมืองลิด (ขุนแก้ว)
หะมะเว* ในอีกนัยหนึ่งจึงเป็นเหมือนสื่อมวลชนที่ทำหน้าที่ป่าวประกาศและให้
ความรู้เกี่ยวกับอัตลักษณ์ของชุมชนชาวดัตช์-กงหราแก่ชาวชุมชนรอบ
ทะเลสาบสงขลา

บทสรุป

“หะมะเว-เมืองลิด” เป็นวรรณกรรมประจำถิ่นของชุมชนเล็ก ๆ
แต่สะท้อนให้เห็นบริบททางประวัติศาสตร์และอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมที่กว้าง
กว่าขอบเขตของชุมชนในฐานะหน่วยทางการเมืองและการปกครอง เรื่องราว
มีรากฐานจากเรื่องเล่ามุขปาฐะที่ชุมชนเชื่อว่าเกิดขึ้นจริง โดยกวีในท้องถิ่น

ยกระดับเรื่องเล่ามุขปาฐะให้กลายเป็นวรรณกรรมที่สามารถอ้างอิงได้
“หะมะเว-เมืองลิด” แต่งเป็นครั้งแรกในรูปแบบกลอน 6 ในช่วงกลาง
ทศวรรษ 2490 และถูกปรับเปลี่ยนอีกครั้งเป็นกลอน 8 ในปี พ.ศ.2496 ทำให้หนังสือ
แพร่กระจายออกไปสู่คนทั้งในและนอกชุมชนกว้างขวางขึ้น มีการใช้วรรณกรรม
เป็นร้อยกรองเพื่อสวดขับเพื่อความบันเทิง ชาวบ้านมีตัวบทวรรณกรรมเพื่อ
การสวดขับในกิจกรรมบันเทิงและยามว่างเพิ่มขึ้น “หะมะเว-เมืองลิด” ยกระดับ
จากเรื่องเล่าเป็นตัวบทเพื่อความบันเทิงก่อนนอน และหลังการเก็บเกี่ยว โดยผู้รู้
หนังสือเป็นผู้สวดขับในที่ประชุมชน หรืออ่านในครัวเรือนตามกลางคนฟังที่เป็น
สมาชิกในครัวเรือน

การเปลี่ยนแปลงของตัวบท ทำให้วรรณกรรมเรื่องนี้มีฐานะเป็นหลักฐาน
ทางประวัติศาสตร์ท้องถิ่นที่น่าเชื่อถือขึ้น เพราะสามารถสืบสาวข้อเท็จจริง
บางส่วนได้จากความทรงจำ ผสานกับหลักฐานลายลักษณ์ ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญใน
การศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น (ยงยุทธ ชูแว่น, 2554, น.3-7)

เมื่อวิเคราะห์เชิงประวัติศาสตร์สังคมและวัฒนธรรมที่เป็นที่เด่นชัดว่า
วรรณกรรมเรื่องนี้สื่อสารอัตลักษณ์หรือตัวตนของชุมชนที่มีการผสมผสานระหว่าง
วิถีและความเชื่อแบบพื้นบ้านที่เน้นไสยศาสตร์เหนือธรรมชาติ อิสลามแบบ
ท้องถิ่น กับพุทธศาสนา “เมืองลิด—หะมะเว” จึงสื่อสารตัวตนทางประวัติศาสตร์
ของชุมชนชาวดัตช์ให้มีลักษณะชุมชนที่มีอัตลักษณ์ของการผสมผสานของ
วัฒนธรรมสูงยิ่ง

บรรณานุกรม

- เจี๊ยะนะ นิลโมทย์ และอับดุลฮาທີม แนวหาต. 2562. ผู้ให้สัมภาษณ์. 14 กันยายน.
เจด ยาชะรัต. 2562. ผู้ให้สัมภาษณ์. 9 พฤศจิกายน และ 10 ธันวาคม.
ชัยวุฒิ พียะกุล. 2529. "งทรา" ใน สารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้ เล่ม 1.
กรุงเทพฯ : มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย.
เดียด ศิลปภูคักดี, ก้อเดช เส็มหมาน และเหล็บ บัญมี. 256). ผู้ให้สัมภาษณ์.
15 กันยายน.
นฤพนธ์ ด้วงวิเศษ. 2558. "Acculturation" สืบค้นจาก <http://www.sac.or.th/databases/anthropology-concepts/glossary/1>
เบน แอนเดอร์สัน. 2560. ชุมชนจีนตกรรรม บทสะท้อนว่าด้วยกำเนิดและการแพร่
ขยายของชาตินิยม. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และ
มนุษยศาสตร์
ประมวล มณีโรจน์. 2562. "คำบรรณาธิการ" ใน สมคิด นวลเปียน. เมืองลิด
-แหมะเว (สำนวนพื้นพลังวรรณกรรมท้องถิ่น). พัทลุง : ศูนย์ทะเลสาบ
ศึกษา.
ประเสริฐ เล่มน้อย. 2562. ผู้ให้สัมภาษณ์. 14 กันยายน.
ปริญญา นวลเปียน. 2563. ผู้ให้สัมภาษณ์. 7 เมษายน.
พิเชฐ แสงทอง. 2552. วรรณกรรมท้องถิ่นเชิงวิเคราะห์. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัย
สงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี.
พิเชฐ แสงทอง. 2563. วรรณกรรมประจำถิ่นกับการพื้นพลังชุมชนในบริเวณ
ลุ่มทะเลสาบสงขลา. กรุงเทพฯ : สกสว.
มุฮัมหมัดบูฮา บูหงา. 2563. ผู้ให้สัมภาษณ์. 7 เมษายน.สะมะแอ วงศ์สะอาด
และจิ เส็มหมาน. 2503. เมืองลิด แหมะเว. พระนคร : สำนักราษฎร์.
ยงยุทธ ชูแว่น. 2554. "ความน่าเชื่อถือของหลักฐานกับการศึกษา 'ความจริง' ใน
ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นไทย". สงขลานครินทร์ ฉบับสังคมศาสตร์และ
มนุษยศาสตร์, 17(5), 3-20.
สมคิด นวลเปียน. 2562. ผู้ให้สัมภาษณ์. 14 กันยายน.
สมคิด นวลเปียน. 2563. ผู้ให้สัมภาษณ์. 7 เมษายน.
อับ เศษขาว และประเสริฐ เล่มน้อย. (2562). ผู้ให้สัมภาษณ์. 14 กันยายน.